

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ט
תשע"ב
מספר 388

קריאת שמע – פרשה שנייה

בין האלוהות ובין עבי הגשם, מזג האוויר ותנאי האטמוספירה, ובאשר האל הוא המקיימם בהיותו בבחינת סיבה ראשונה לדברים כולם (השוו למשל מורה הנבוכים ב, מח).

חכמי ישראל נדרשו לתת לכך פתרון, שכן הידע המדעי עלול היה להציג את הבטחת ה' ודברו בתורה כאמונה טפלה בלבד, שאין בה כל ממשות. אחד הפתרונות המורכבים, היפים והסינתטיים הוצע על ידי דון יצחק אברבנאל (1437–1509), ממנהיגי דור גירוש ספרד. הוא ניסה למזג בשיטתו את המדעים ואת הידע הכללי מבלי לאבד כמלוא הנימה מאמונת ישראל ומהדרס של חכמי הדורות היהודיים, שהעלו על נס את ההשגחה האלוהית הישירה על ישראל, ומבלי שכתבי הקודש יאבדו מסמכות הוראתם ותוקפם.

בספרו מעייני הישועה (שטעטין תר"ך, מעיין יב תמר ח), שאותו חיבר אברבנאל לאחר גירוש ספרד כדי לנחם את המגורשים ואת הנרדפים ולהודיעם כי הגאולה קרובה לבוא, הודיע אברבנאל בפירושו כי ה' משגיח על נבראיו באמצעות סדר כפול: קודם על פי הסדר הטבעי ונוסף על כך על פי השגחה נסית (השמורה לישראל ולמקיימי מצוות ה'). לדידו של אברבנאל, ככל שישראל מתקרבים לה' על ידי תלמוד תורה וקיום המצוות, הרי הם פותחים גם את האפשרות שלפיה האל יתערב באופן נסי במהלך ההיסטוריה ויושיע את עמו. תשועה זו אינה רק התשועה המדינית, אלא התשועה היום-יומית ממש, דרך הורדת המטר והארץ הנותנת את יכולה. האל עשוי להתערב בבריאה בכל עת שיחפוץ ובכל אופן שיחפוץ, ומעשי ישראל בתורה, בעבודה (תפילה) ובגמילות חסדים מקרבים את העם לרצון ה'. על פי אברבנאל, מוריקים על ישראל את ברכת ה', כאשר באמצעות מעשיהם העולים לרצון ה', הם הופכים להיות ראויים דבר יום ביומו להורדת ברכתו עליהם.

שרה רז

מרצה בהתמחות לחינוך חברתי קהילתי

"ונתתי מטר ארצכם בעתו, יורה ומלקוש, ואספת דגן ותירשך ויצהרך" (דברים יא, יד).

את הפרשה השנייה של קריאת שמע נקל מאוד להבין כמוסבת בראש ובראשונה על תורת השגחה ישירה והתערבות אלוהית בכל פרטי הבריאה ללא מיצרים ומגבלות. האל עלול למנוע את ירידת הגשמים ולהמעט את יכולה של הארץ, גם כתוצאה ישירה של התמעטות מקיימי תורתו ומצוותיו, ובוודאי כתולדת הליכה אחרי עבודת אלילים. תורת ההשגחה האישית והישירה של ה' על עמו ישראל ועל באי עולם הפכה ליסוד תאולוגי מהותי בכתבים הרבניים, במיוחד בספרות התורה שבעל פה אצל התנאים, האמוראים (בארץ ישראל ובבבל), הסבוראים והגאונים בבבל. מאת ישיבותיהם (סדר רב עמרם גאון, וסידור רב סעדיה גאון) נמצאו לעדות ישראל השונות יסוד התפילה, ומשם באופן מובהק פשטה תפילת "משיב הרוח ומוריד הגשם" (בברכה השנייה) וכן בקשת "ותן טל ומטר לברכה" (בברכה התשיעית) לתפלת העמידה, שלוש פעמים ביום. אחת הדוגמאות המובהקות של תפישה כזאת הנובעת ממש מפסוקי הפרשה השנייה של קריאת שמע, היא התפישה הבסיסית של מסכת תענית, שיש לשוב בתשובה ולנקוט במנהגי תעניות כל אימת שהגשמים מאחרים לבוא בעונת החורף. כלומר התפישה המקראית שלפיה הגשם ויבול האדמה הם גמול ישיר על עבודת ה' וייחודו, המשיכה והתקיימה גם בכתביהם של הפרושים וממשיכיהם בימי בית שני וכמובן לאחר מכן.

בימי הביניים, כאשר עלתה קרנם של המדעים בקהילות ישראל, במיוחד באירופה המערבית (ספרד המוסלמית ואחר כך בפרובנס הנוצרית של המאה השלוש עשרה), וכן תחת השפעתם המתמשכת של הוגים פילוסופיים ופרשניים יהודיים דומיננטיים, כגון ר' אברהם אבן עזרא (1090–1167 לספירתם) ור' משה בן מימון (הרמב"ם, 1138–1204 לספירתם), התרחבה פעולתם של מתרגמים של ספרות מדעית פילוסופית מערבית לעברית. כך התרחבה ההשכלה המדעית בקרב קהילות ישראל, וכאשר תורגם למשל ספר המטאורולוגיקה לאריסטו (תחת שם הכותר העברי: אותות השמים, 1225) על ידי שמואל אבן תיבון (1165–1230 לספירתם) גדלו גם מספר המבינים כי ירידת הגשמים אינה תופעה נסית הדורשת התערבות אלוהית ישירה, אלא היא תופעה טבעית שניתן להסבירה כחלק מן המכאניזם של הטבע, ואינו מחייב התערבות אלוהית כלל, אלא אם כן התערבות עקיפה בלבד דרך מערכת הסיבות הממצעות

תרומה למשכן – רק מן הכלל

(על פי "שיחות לספר שמות" של הרב נבנצאל)

"דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי" (שמות כה, ב). ציווי זה, הפותח את עבודות הקמת המשכן, כולל בתוכו כביכול סתירה לשונית מסוימת: תחילה הפנייה היא אל "בני ישראל" – כולם, ואחר כך ממשיך הפסוק בפנייה לקחת "מכל איש אשר ידבנו לבו" – דווקא מנדיבי הלב. אם הכוונה היא שרק נדיב הלב יתרום למשכן מדוע לא נאמר למשה "דבר אל כל נדיבי הלב ויקחו לי תרומה"?

מפרש הרב נבנצאל שליט"א שכוונת התורה להדגיש כאן שלמרות שהפנייה היא בעצם דווקא אל נדיבי הלב שבישראל, בכל זאת מבחירה התורה שלאחר שנתנו את תרומתם זוהי תרומתם של "בני ישראל", של הכלל. לנדיב יש אמנם זכות גדולה יותר, אבל התרומה חייבת לעבור באמצעות הכלל. נראה שעיקרון זה, האמור בקשר לתרומות בניין המשכן, מתקיים גם בענייני מקום המקדש, מנהיגי ישראל וקבלת התורה.

מקום המקדש: ידועה דעת חז"ל שירושלים לא נתחלקה לשבטים, אלא נשארה בחלקם של כל ישראל. גם לדעת רבי יהודה, הסובר שירושלים אכן נתחלקה לשבט בנימין ויהודה, אין כוונתו שיכלו להשתמש בשטח כרצונם כשאר נחלתם, אלא שהם זכו בנחלה עבור כלל ישראל. אמנם לדעתו הייתה חשיבות לכך שהמקום ייפול דווקא בחלקם של יהודה ובנימין ו"יספוגו" את הרוחניות של אותם שני שבטים, אבל כל זאת כדי למסור מיד לאחר כך לכלל ישראל.

מנהיגי ישראל: משה עומד בהר סיני ארבעים יום וארבעים לילה כמלאך שאינו שייך לעסקי אכילה ושתייה. התורה כולה ניתנת לו במתנה על כל כלליה, דבר שלא זכה בו שום אדם מעולם. לאחר חטא העגל אומר לו הקב"ה: "לך רד כי שיחת עמך! רד מגדולתך! כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל!"

מעלתו של משה והשראת השכינה על משה קשורים בהכרח לכלל. אם ישראל אינם ראויים להשראת שכינה משפיע הדבר בצורה מיידית על גדול הנביאים, על אף שהוא עצמו עדיין אינו יודע שחטאו.

קבלת התורה: כך אפשר להבין גם את הסברו של רש"י לפסוק "יויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, ב): "כאיש אחד בלב אחד". את התורה לא קיבלו שישים ריבוא יחידים, אלא אגודה אנושית אחת שהייתה מורכבת משישים ריבוא מרכיבים. לכן, אף על פי שלא הייתה ביניהם כל התייעצות מוקדמת, יכלו כולם להתחייב ולומר בלשון רבים: "נעשה ונשמע" (שמות כד, ז), כאדם היכול להתחייב בשם כל איברי גופו הרבים.

אין ספק שאופן זה של נתינת התורה אינו עניין שבמקרה, אלא עניין מכוון ומהותי. אם בני ישראל קיבלו את התורה מתוך התקשרות הדדית אמיצה כל כך, משמע שכך הוא דרכה של תורה. התורה אינה יכולה להיות של יחידים, חשובים ככל שיהיו, ונתינתה הכללית של התורה חייבת להשליך גם על לימוד התורה שלנו.

כאשר אנו לומדים תורה עלינו להתכוון ללמוד עבור כלל ישראל ולא רק למען עצמנו. איך ניתן לעשות זאת? ניתן ללמוד תורה בצורה כללית בשתי בחינות: בכוונה ובמעשה.

הכוונה: עלינו ללמוד את התורה מתוך כוונה לזכות את כלל ישראל ומתוך התחברות אל הכלל, שהתורה שלנו תיזקף גם לזכותם. מתוך כך, קל וחומר לשמוח כשהחבר לידי מתקדם בלימוד התורה שלו והקשר שלו לריבוננו של עולם מתחזק.

המעשה: עלינו לשאוף וללמוד היטב כך שנוכל למסור את התורה הלאה. כל אחד, לפי מעלתו ודרגתו, יכול להעביר את התורה לאחרים – להיות מקבל עבור הכלל, כדי שאור התורה יגיע לכל יהודי.

זה הדין גם בשמירת המצוות. אם אני שומר שבת ויודע את ערכה, עלי לשאוף שכל הכלל ישמור שבת. אסור ששיא השאיפה בעניין השבת יהיה שמירת השבת הפרטית שלי, אלא חשוב שנשאף להשפיע ולעשות כל מאמץ שכל יהודי ויהודייה ישמרו שבת.

רבי יוחנן בן זכאי אומר: "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך" (אבות ה, ח). אחד הפירושים הוא: אל תחזיק את ה"טובה", את התורה, לעצמך, אלא התחלק בה עם אחרים. זו אינה רק שאלה של נתינה לזולת, אלא חובה של כולנו. שזוכה!

הדר חדד

סטודנטית בהתמחות לחינוך חברתי קהילתי

ברוריה מכמן

מחנכים באמונה

שיטת ברקאי

"בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה... (מסכת אבות ה, כא). שיטת ברקאי היא גישה חינוכית ותכנית לימודים כוללת, מן הגן עד הישיבה התיכונית, השמה את לימוד התורה במרכז הצמחת האישיות של הילד ובניין השכלתו. היא מבוססת על המתווה שהתוו חכמינו: רכישת המקורות על בוריין בתקופת הילדות ועיסוק בעיון בהמשך כל החיים. גישה זאת מתבטאת בלימוד שיטתי של המקרא על פי פשוטו בגיל הרך, ולאחר מכן רכישת המקורות של התורה שבעל פה. בהדרגה ובמידה רבה יותר עם הגיל וצבירת המקורות, מפתחים אצל הלומדים רוח ביקורתית מחודדת ועדינה, להעמקת הבנת המקורות והשוואה ביניהם ולפיתוח כושר הבעה ויצירה מקורית.

אחד העקרונות המרכזיים של שיטת ברקאי הוא יצירת הקשר בין התורה והחיים, בין הקודש והחול, בין ההשכלה התורנית להשכלה הכללית. כל זה מתוך אמונה כי לשם הבנת משמעות הכתוב על פי פשוטו של מקרא נזקקים לידיעות רבות, מן הדקדוק והתחביר ועד להכרת הרקע הגאוגרפי של תוכן הפרק. השיטה משלבת את רכישת היסודות במקצועות כמו לשון, טבע, גאוגרפיה, היסטוריה של עם ישראל ובין הוראת התנ"ך.

תומכי שיטת ברקאי סבורים שקניינה של תורה נעשה בפה, ולכן מקנים חשיבות רבה לשינון הפסוקים. בכיתות הלומדות בשיטת ברקאי לומדים את טעמי המקרא ומשתמשים בהם באופן סדיר בקריאה משותפת בכיתה. השינון תורם להסדרת גרסא נכונה ומדויקת של הפסוקים ובניית זיכרון מקיף למען יהיו דברי התורה משווננים ומחודדים בפי התלמיד.

לימוד המקרא מתחיל במכינה, כלומר בגן חובה, מיד אחרי סיום לימוד הקריאה. כדי לקיים מסורת עתיקה לומדים תחילה את פרק א בספר ויקרא. לימוד פרק זה מאפשר לרכוש מיומנויות בסיסיות ללימוד המקרא כמו הכרת הדף בתנ"ך ואוצר המלים. כמו כן מרגילים את הילדים למהלך הלימוד שילווה אותם. התלמידים לומדים מתי צריך להקשיב תוך כדי מעקב אחרי המילים שהמורה קורא, מתי צריך לקרוא בקול, מתי חוזרים לראש הפסוק, מהי קריאה מקדימה ומהי קריאה מסכמת.

שיטת ברקאי הופעלה תחילה בתלמוד תורה בעיר הקודש חברון וכיום פועלים על פיה עשרות מוסדות חינוך ברחבי הארץ. מכון ברקאי מפתח חומרי למידה ותכניות הדרכה למורים המלמדים לפי השיטה.

לעיון נוסף:

מכון תורני ברקאי <http://sites.google.com/site/mtbarkai/about>

סרט: <http://www.youtube.com/watch?v=vvSKjUvGdBA>